

suttyomban nem is rutén, vagyis hazai ruszin nyelvre, hanem nagyoroszra fordította a művet, és mellékeli saját ruszin nyelvű fordítását (179–198). A mellékletek között találjuk Udvari István Sztripszkyról írt tanulmányainak bibliográfiáját, továbbá az angol, orosz és magyar nyelvű rezümét; végül részletes névmutató teszi könnyen kezelhetővé a változatos és gazdag anyagot, amely minden további, Sztripszky munkásságára irányuló kutatás hasznos kiindulópontjává válhat.

(Udvari, Istvan: *Zber'ka žerel pro studii rusins'kogo pisemstva III. Giador Strips'kyj, narodopisnik, bibliograf, azykozmatel', tovmáč.* — Udvari István: *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához III. Sztripszky Hiaodor, néprajztudós, bibliográfus, nyelvész, műfordító. Szerkesztette és az előszót írta: Kercsa Igor. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2007. 257 p. [= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 21.]*)

Arday Lajos

Nyugat-Magyarország az első világháború után

Botlik József ezúttal „fogadott szülőföldje”, Kárpátalja, és egy rövid erdélyi, majd dél-vidéki kiruccanás után a nyugati végek felé fordult. Óriási a különbség a legszegényebb északkeleti, és a – főváros után – legfejlettebb, részben Bécs és Grác vonzáskörébe tartozó nyugati országrész között, de hasonlóság is van, amelynek szerepe lehetett a témaválasztásban. Sem a „leghűségesebb nemzetiség”, a ruszinok, sem pedig a bajor-frank gyökerű nyugat-magyarországi németek (és nem osztrákok, amint ezt a szerző többször hangsúlyozza) nem akartak elszakadni a magyar államtól; ennek egyik bizonyítéka, hogy mind „Ruszkra Krajna”, mind pedig a Német Néptanács vezette Nyugat-Magyarország széles körű, működő autonómiával rendelkezett a Károlyi-kormány idején (az utóbbi még a tanácsköztársaság alatt is); érdekeiket legfelső szinten Ruszin, illetve Német Minisztérium képviselte. Tagadhatatlan tény, hogy e két határvidéken nem volt magyar többség, így etnikai alapon fenntarthatatlan volt az „ezeréves határ”; ugyanakkor az is igaz, hogy mindkettő szerves részét alkotta a magyar(országi) gazdaságnak, a víz- és közlekedési hálózatnak. Elcsatolásuk (nagy)hatalmi, stratégiai érdekek, s részben életképességi megfontolások (Bécs élelmiszerellátása, védelme) alapján, külső kényszerrel történt. Kárpátalja esetében az amerikai magyarázat: Magyarországnál nem maradhat, Lengyelországnak túl sok ukránja/ruszinja van; a (szovjet)oroszokat nem szabad átengedni a Kárpátokon, így „Ruthenia” legyen az új csehszlovák állam része, autonómiával. A teljes nyugati – francia, angol, olasz, amerikai – támogatást élvező cseh delegációnak nem sikerült elfogadtatni a békekonferencián a két északnyugati és déli szláv államot összekötő korridor tervét; ezért Beneš, mintegy vigasztalásul, támogatta Nyugat-Magyarország Ausztriához csatolását két okból is: elválasztani a két vesztes, potenciálisan revizionista államot, Ausztriát és Magyarországot, másrészt egy alternatív vasútvonalat biztosítani (a semmeringi mellett) osztrák területen Bécs-Pozsony és Trieszt-Fiume között – nem mellékesen ez segítette hozzá Csehszlovákiát a pozsonyi hídfő (Ligetfalu-Köpcsény) megszerzéséhez.¹

Botlik véleménye: „...Ausztria nem a Magyar Tanácsköztársaság léte és az etnikai elvek figyelembevételére következettében, hanem Dél-Tirol, ... illetve kisebb... határ menti területek (Gmünd/Velenice, Lundenburg/Břeclav)... elvesztéséért kapta meg kárpótlásul a nyugat-magyarországi terület sávját.” (72., 78.o.) A tanácsköztársaság szerepét illetően: „...Burgenlandot nem azért vették el Magyarországtól, mert itt tanácsköztársaság volt, hanem az átcsatolással akarták megelőzni, hogy Ausztriában is az

legyen(...)1919. április 15-én – a tervezett bécsi kommunista hatalomátvétele napjaiban – az osztrák szociáldemokrata hadügyminiszter egyik bizalmas munkatársa előtt Cuninghame megcsillogtatta annak lehetőségét, hogy ha Ausztria szilárdan ellenáll, valószínűleg megkapja a békeszerződésben(...) Burgenlandot. A terület átcsatolásának lehetőségét májusban az ezredes Otto Bauer előtt is felvetette”. Bauer szerint az antant döntése megerősítette Ausztria helyzetét a bolsevizmussal szemben, és az északon, délen és keleten elszenvedett nagy területi veszteségekért kárpótlást helyezett kilátásba a bolsevista Magyarország rovására.²

Botlik kimutatja, hogy az osztrák nagynémet körök 1906-tól újság-cikkekben, röpiratokban követelték Nyugat-Magyarország elcsatolását a Német Birodalom részét képező Német-Ausztriához, és ez szerepelt Ferenc Ferdinándnak a birodalom átalakítására kidolgozott tervezetében is. (11., 12.p.) Ami a megvalósulást illeti, a bécsi parlamentben már 1918. november 5-től vitatták a négy vármegye: Pozsony, Moson, Sopron és Vas megszerzésének/katonai megszállásának (!) lehetőségét, Pozsonnyal és Sopronnal³ összesen 16 ezer km², 1,2 millió lakossal. Az 1919 tavaszán a békekonzferenciához eljuttatott emlékiratokban már csak 5 ezer km²-re tartották igényt, 400 ezer lakossal. Tény, hogy az osztrák békeszerződés június 2-án átnyújtott tervezetében még a régi, „ezeréves” határ szerepelt, annak ellenére, hogy Wilson elnök május 12-én már említést tett az osztrák igényről. Az osztrák válaszcikkekben (jún. 10., 16.) a fenti adatok szerepelnek; figyelemre méltó, hogy a kérdéses területre népszavazást kértek, ami precedensül szolgálhatott volna Karintia és a Szudéta-vidék esetében is. A Legfelsőbb Tanács által jóváhagyott végleges változatot július 20-án kapta meg az osztrák kormány, amely szerint Ausztria 4364 km²-t kapott, 246 ezer német, 50 ezer horvát és 44 ezer magyar lakossal, Sopronnal, de Pozsony és népszavazás nélkül⁴ (60-61., 77-78., 104., 120.p.)

A birtokbavétel azonban több, mint két évig elhúzódott, sőt a végleges határvonal csak 1922 végére alakult ki. „...Bécs és Ausztria akkor félig-meddig vörös volt még. Az osztrák hadsereg harmincezres létszámával szocialista, sőt kommunista elemektől hemzsegett(...) Grünberger külügyminiszter egyszer azt mondta nekem: Jobb volna, ha nem is lenne hadseregünk, annyira megbízhatatlan.(...). A bécsi rendőrség volt akkor az egyetlen megbízható rendfenntartó elem.”⁵ Ezért aztán vármörök, csendőr-tisztviselők és a Volkwehr vörös pártmilíciája nyomult előre és próbálta biztosítani az osztrák hatalomátvételt.

A szerveződő, majd hatalomra kerülő magyarországi ellenforradalom katonai bázisa éppen Nyugat-Magyarország, sőt Ausztria volt.⁶

1919. augusztus 6-tól Lehár Antal a szombathelyi katonai körzet- és hadosztályparancsnokként a nemzeti hadsereg legütőképesebb fegyveres erejével

rendelkezett⁷; soproni laktanyáikba is rendben vonultak vissza honvéd alakulatok 1918 őszén.⁸ A város magyar fegyveres erejét növelték a Selmecbányáról áttelepült Bányászati és Erdészeti Akadémia hallgatói, kik közül közel négyszázan harci tapasztalatokkal rendelkező tartalékos tisztek voltak.

Ilyen fegyveres erővel a magyar kormány birtokon belül volt, működött az újjászervezett közigazgatás; csúcsszerve a Nyugat-Magyarországi Kormánybizottság volt, élén gróf Sigray Antal legitimista politikussal. A Négy Nagy Legfelső Tanácsának örökébe lépő, szintén Párizsban üléselő Nagykövetek Tanácsa az osztrák és a magyar békeszerződés aláírása, majd ratifikálása (1919. szeptember 10., 1920. június 4., 1921. július 26.) után többször, és egyre erélyesebb hangon szólította fel a magyar kormányt a terület kiürítésére és átadásra, (1919. december 1., 1920. december 23., 1921. január 27., május 31., július 5., 26., 28., szeptember 6., 12., 23. „... mert ellenkező esetben kényszerítő rendszabályokhoz lenne kénytelen nyúlni.” (210.p.) S ez nem volt üres fenyegetés: 1920. január 12-én titkos csehszlovák-osztrák egyezményt írtak alá, amelyben Beneš katonai támogatást ígért Nyugat-Magyarország birtokbavételéhez; az augusztusi csehszlovák-jugoszláv szövetségi szerződés a kisantant létrejöttének első lépése volt, Magyarország katonai bekerítésére és politikai elszigetelésére. (106.p.) A magyar diplomácia Apponyi, Teleki, Bethlen, Bánffy, Kánya, Gratz vezetésével számos kísérletet tett Párizsban és Bécsben, hogy tárgyalásos úton kompromisszumos megoldást találjon a terület egy részének, különösen Sopronnak a megmentésére. Az elkerülhetetlen kiürítés lebonyolítására két zónát jelöltek ki: a régi és az új határ között nagyjából félúton, a Köpcsény-Féltorony-Fertőrákos-Sopron-Felsőpulya-Léka-Németújvár vonaltól nyugatra húzódott az A, attól keletre a B és C zóna – az erőfeszítések ez utóbbiak megtartására irányultak. (142–144., 146., 167., 234.p.) A méltatlanul elfeledett gróf Bánffy Miklósnak, a XX. század legsikeresebb magyar külügyminiszterének 1921 szeptemberében sikerült megszerezni Beneš támogatását is Sopronnak és környékének megőrzéséhez.⁹ Bánffy realitásokat figyelembe vevő álláspontja az volt, hogy Sopron és környéke megtartásáért cserébe le kell mondanunk a terület többi részéről – ezért és „teljesítési politikájáért” sorozatos támadások érték a legitimisták és a szélsőjobb részéről. (228., 267–270.p.)¹⁰ Az átadást sikerült elhalasztani 1921. augusztus 22-ig, kapcsolatot teremtve Pécs-Baranya-Baja szerb kiürítésével és a korábbi közös ügyek rendezésével. A csaknem tisztán német- és horvátlakta A zónából való kivonulás után 28-án minisztertanácsi határozattal felfüggesztették a B és C zóna kiürítését, és Sopronba bevonult Ostenburg Gyula csendőrtartaléknak átkeresztelt zászlóaljja, amely nagy szerepet játszott mind a nyugat-magyarországi fegyveres akciókban, mind pedig a budaörsi testvérharcban.

Tagadhatatlan, hogy a Prónay Pál, Héjjas Iván, Maderspach Viktor, Friedrich István, Taby Árpád, Budaházy Miklós, Kuthy László által szervezett és vezetett, 1921. augusztus 28. és november 4. között zajló felkelő, vagy – osztrák szóhasználattal – bandaharcok sikerei erősítették a magyar kormány tárgyalási pozícióit, és vezettek el a velencei egyezményhez (1921. október 13.), amely lehetővé tette a népszavazást december 14-16-án Sopronban és nyolc környező községben. A „Pécs-Baranyai Köztársaság”-hoz hasonlóan az október 4. és november 4. között létező „független és semleges”, Felsőőr-központú „Lajta-bánság”-ot senki nem vette komolyan – néhány bélyegsorozat és érem őrzi emlékét.

A Magyarország számára kedvező népszavazási eredmény okai:

- Ausztriát akkoriban mindenki – maguk az osztrákok is – életképtelen államnak tekintette;
- a többségi konzervatív-katolikus-legitimista lakosság inkább a „fehér” Magyarországgal rokonszenvezett, mint a „vörös” Béccsel és Ausztriával;
- különösen érvényes ez a népesség jelentős részét kitevő gradistyei horvátokra – ezt bizonyítják a későbbi határmódosítással visszakérült horvát községek;
- a selmeci főiskola és a pozsonyi egyetem Sopronba települt diákjai-tanárai által a város magyar többségüvé vált – ezt mutatják az 1920-as népszámlálási adatok; a főiskolások szerepe jelentős volt mind a harcokban, mind pedig a Magyarország melletti mozgósításban a népszavazásnál.

A tárgyalások és a felkelőharcok történetét számos visszaemlékezés¹¹ és feldolgozás¹² tette ismertté – ezek ismeretében és levéltári forrásokra, nemzetgyűlési naplóra, statisztikai kiadványokra, valamint a korabeli sajtóanyagra támaszkodva születtek a könyv fejezetei¹³ – Botlik munkája a téma legteljesebb monográfiájának tekinthető. A feldolgozás kiterjed – és ebben újat hoz – a délnyugati, magyar-osztrák-szlovén határvidék sorsának alakulására.¹⁴ A munkát különösen értékesé teszik a kritikus megfogalmazású hivatkozások, lábjegyzetek. Feleslegesen részletezőnek tekinthetjük viszont a lajtabánsági bélyegkibocsátások ismertetését.

A mű központi mondanivalója: ha 1918 őszén – 1919 elején sikerült volna megszervezni a területvédelmet a bevonuló szerb, román és cseh-szlovák csapatokkal szemben, kedvezőbb, nagyjából etnikai határokat kaphattunk volna a békekonferencián.

Szurmay eltűzött vélekedése¹⁵, de Bartha-Hodža tárgyalásai a demarkációs vonalról (amely csaknem egybeesett az 1938 és '45 közötti határral), s leginkább a magyar „vörös” hadsereg sikeres tavaszi offen-

zívája azt látszik bizonyítani, hogy *az osztrákhhoz hasonló harcértékű cseh-szlovák legionáriusokkal szemben meg lehetett volna védeni legalább a tisztán magyar-lakta területeket*. A harcedzett, francia fegyverekkel és felszereléssel ellátott szerb és román hadsereget aligha tudtuk volna megállítani – Botlik a hosszára nyúlt bevezetőben ezt állítja, elítélve a belgrádi konvenciót. (28–34.p.) Vitába száll Fogarassyval és Patóssal, akik – helyesen – azt állítják, hogy „...a Trianonban megvont osztrák-magyar határ...etnikailag korrekt: Trianon egyetlen...tárgyilagosan megvont határszakasza.” (73.p.)

Kár, hogy – Szomoróc „hazatéréséhez” hasonlóan – (314–316.p.) nem ismerteti részletesen az 1922–23-ban végrehajtott határkorrekciókat, amelyek eredményeként *az osztrák-magyar határ minden utat, vasutat, völgyet, folyót és patakot kettévág, de etnikai határ* – állapította meg Bánffy Miklós. Sigray a kormány, és különösen a Velencében tárgyalók visszavonuló, engedékeny magatartását vádolja a B, C zóna feladásáért, elvesztéséért, de közelebb járunk a valósághoz, ha a királypuccsokat okoljuk, hiszen októberben kivonták a harctéri tapasztalatokkal rendelkező, fegyelmezett, rendfenntartásra (is) képes fegyveres erőt, Lehár és Ostenburg alakulatait a királyi kaland támogatására. Botlik is ír arról, hogy ez megingatta az ottaniak bizalmát a magyar állam erejében, bizonytalanná tette jövőjüket¹⁶ (267–269, 293–294.p.)

Két vitatható – s főleg osztrákok által vitatott – megállapítás: az 1919 nyaratól folytatott, s 1921 augusztusától szervezetté váló fegyveres ellenállás (a két ágfalvi, gyanafalvi, kirschlagi ütközet) és a Lajtabánság kikiáltása meggyőzte az antanthatalmakat, hogy felül kell vizsgálni a békeszerződések Burgenlandra vonatkozó részét, csökkenteni kell az átadandó területet. Az olaszok mindvégig a magyarokkal rokonszenveztek; a helyi lakosság „...feltétlen tisztelettel és bizalommal viseltetik a felkelők iránt... az egyes községekben: elhelyezett felkelőket a lakosság látja el élelemmel” – idézi Botlik az egykori hangulat- és helyzetjelentést. (261-62.p.) Mindez kétségtelenül hozzájárult a velencei kompromisszumhoz. Nemzeti érzésünket sértheti, de el kell ismernünk: Ödenburg/Sopron valóban a „Burgenland elveszett szíve”, természetes központja, és szigorúan etnikai alapon éppúgy tartozhatott volna Ausztriához, mint Magyarországhoz.¹⁷

Jegyzetek

¹ Arday Lajos: Térkép, csata után – Magyarország a brit külpolitikában 1918–1919 – Magvető, Budapest, 1990. 184.p.

Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig – Magvető, Budapest, 1978. 187.p.

- ² O. Bauer: Die Österreichische Revolution 155–156.p.
Idézi: Soós Katalin: Burgenland az európai politikában
Arday i.m. 183., 328.p.
- ³ Az 1910-es népszámlálás mindkét városban relatív német anyanyelvű többséget mutatott ki: Sopronban 51, Pozsonyban 42%-ot
- ⁴ Arday i.m. 184-185.p.
- ⁵ Barcza György: Diplomata-émlékeim 1911–1945. Európa-História , Budapest, 1994. I. k. 158.p.
- ⁶ Lehár Antal ezredes teljes fegyverzetrel hazahozta ezredét az olasz frontról, és a határközeli Feldbachban vészelt át növekvő számú csapatával Károlyi Mihály és Kun Béla pusztuló-pusztító időszakát. 93-94.p.
- ⁷ Legitimista lévén ezért játszhatott kulcsszerepet Károly mindkét visszatérési kísérletében.
- ⁸ Heinz Rieder: Kaiser Karl München, 1981. 265.p. Idézi: Nemeskürty István: Mi történt velünk? Szabad Tér, Budapest, 2002. 49.p.
- ⁹ Juhász gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. Kossuth, Budapest, 1969. 83.p.
- ¹⁰ Bánffy Miklós: Huszonöt év Püski, Budapest, 1993. 23.p.
- ¹¹ Bánffy, Sigray, Lehár, Héjjas, Prónay, Manderspach (Missuray)Krug, Endre L., (Sopronyi)Thurner, Träger
- ¹² Fogarassy, Zsiga, Soós, Ormos, Romsics, Ajtay, Gagy, Ádám T.I.
- ¹³ Szövetséges társállamból – területkövetelő szomszéd; Moson, Sopron és Vas vármegye nyugati tájainak Ausztriához csatolása; A saint-germaini szerződéstől a trianoni békediktátumig; Osztrák törekvések és a területátadás megghiúsulása; A nyugat-magyarországi felkelés; A Lajtabánság állam; A velencei tárgyalásoktól a soproni népszavazásig
- ¹⁴ A vasi Vendvidék szerb megszállása – Mura Köztársaság; Záradék
- ¹⁵ „... A magyar kormány még november közepén is oly fegyveres erőt tudott volna sorompóba állítani a szent hazai föld megvédésére, mellyel Nagymagyarország határait teljes biztonsággal meg tudta volna védeni.” Idézi Nemeskürty, i.m. 15.p.
- ¹⁶ „...A legzamosabbak mindig azok, akik arra igazodnak, ahol az eljövendő hatalmat sejtik. Márpedig a csendőreink pusztá otléte azt jelenti az így gondolkodók szemében, hogy a magyar államhatalom marad.(...) Mindez együtt egész sor községet jelent, a horvátokat mind, (...) és a németeket is jórészt.(...) A velencei szerződés (...) úgy rendelkezik, hogy a népszavazásig és a határok végleges megállapításáig (...) a mi csendőreink látják el a közbiztonsági szolgálatot – Lehár azonban kivonta onnan és hazug ürügyekkel Budapest ellen vitte őket. (...) Ennek folytán idegenek, főleg olasz carabinieri, foglalták el a helyüket, ami a lakosságban azt a hitet keltette, hogy mi már lemondunk róluk.” Bánffy i.m. 86, 109.p.
- ¹⁷ Német anyanyelvű Sopronban. 1910: 51%, 1920: 48% Magyar anyanyelvű. 1910: 44,3%, 1920: 48,7%, 20., 304.p.

KISEBBSÉGGKUTATÁS SZEMLE

